

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

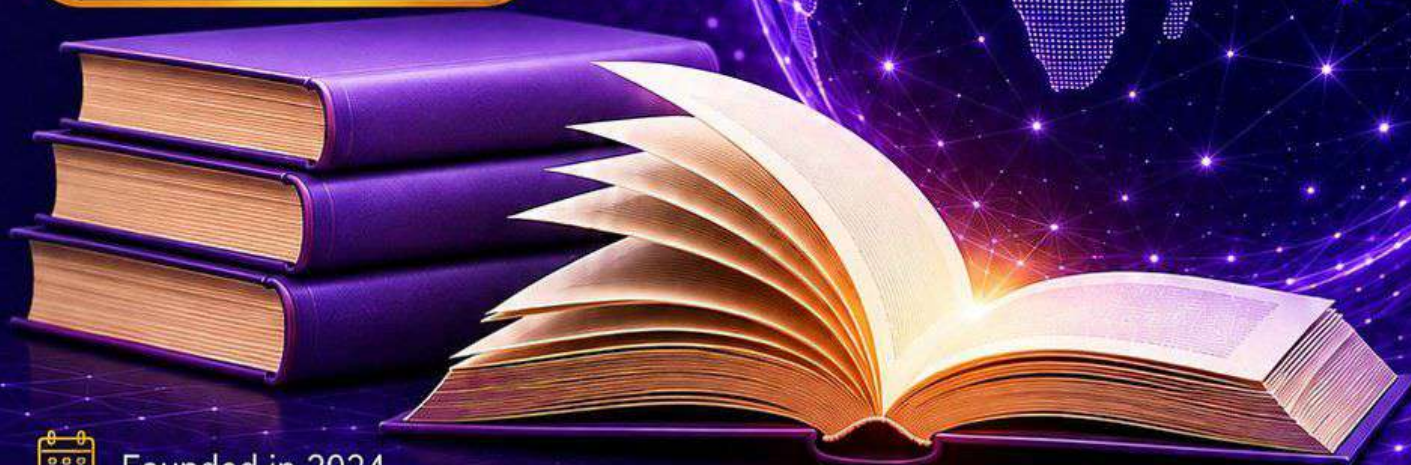
IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISLOM, XRISTIANLIK VA BUDDIZM DINIY SO‘ZLARINING BADIY, ILMIY VA KUNDALIK SO‘ZLASHUVDAGI QO‘LLANILISHI

Xakimov Dilshodbek Yuldashevich

Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, o‘qituvchi.

e-mail: hakimovdilshodbek@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0539-8521>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada islom, xristianlik va buddizm dinlariga oid leksik birliklarning badiiy adabiyot, ilmiy uslub hamda kundalik so‘zlashuvdagi qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi diniy terminlarning turli nutq uslublarida qanday semantik va pragmatik vazifalarni bajarishini aniqlashdan iborat. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, diniy leksika badiiy matnlarda obrazlilik va ekspressivlikni kuchaytirs, ilmiy uslubda terminologik aniqlikni ta‘minlaydi, kundalik muloqotda esa madaniy va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, diniy so‘zlarning uslubiy moslashuvi va kontekstga bog‘liq ma‘no o‘zgarishlari ham o‘rganildi. Tadqiqot natijalari diniy leksikaning til tizimidagi muhim o‘rnini hamda uning madaniyat va jamiyat bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: diniy leksika, islom, xristianlik, buddizm, badiiy uslub, ilmiy uslub, kundalik nutq, semantika.

УПОТРЕБЛЕНИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ЛЕКСИКИ ИСЛАМА, ХРИСТИАНСТВА И БУДДИЗМА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ, НАУЧНОЙ И ПОВСЕДНЕВНОЙ РЕЧИ

Хакимов Дилшодбек Юлдашевич

Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы, преподаватель.

Аннотация.

В данной статье анализируются особенности употребления лексических единиц, относящихся к исламу, христианству и буддизму, в художественной литературе, научном стиле и повседневной разговорной речи. Цель исследования заключается в определении семантических и прагматических функций религиозных терминов в различных речевых стилях. Результаты анализа показывают, что религиозная лексика в художественных текстах усиливает образность и экспрессивность, в научном стиле обеспечивает терминологическую точность, а в повседневном общении служит средством выражения культурных и социальных ценностей. Кроме того, рассматриваются вопросы стилистической адаптации религиозных слов и изменения их значений в зависимости от контекста употребления. Результаты исследования свидетельствуют о важном месте религиозной лексики в языковой системе и её тесной взаимосвязи с культурой и обществом.

Ключевые слова: религиозная лексика, ислам, христианство, буддизм, художественный стиль, научный стиль, разговорная речь, семантика.

THE USE OF RELIGIOUS TERMS RELATED TO ISLAM, CHRISTIANITY, AND BUDDHISM IN LITERARY, ACADEMIC, AND EVERYDAY DISCOURSE

Xakimov Dilshodbek Yuldashevich

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Lecturer.

Abstract.

This article analyzes the use of lexical units related to Islam, Christianity, and Buddhism in literary works, academic discourse, and everyday communication. The aim of the study is to determine the semantic and pragmatic functions performed by religious terms across different speech styles. The analysis reveals that religious vocabulary enhances imagery and expressiveness in literary texts, ensures terminological precision in academic discourse, and serves as a means of expressing cultural and social values in everyday communication. In addition, the study examines the stylistic adaptation of religious words and the changes in their meanings depending on context. The findings

demonstrate the significant role of religious vocabulary within the linguistic system and highlight its close relationship with culture and society.

Keywords: religious vocabulary, Islam, Christianity, Buddhism, literary style, academic style, everyday discourse, semantics.

Kirish. Til insoniyatning tarixiy tajribasi, madaniy merosi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Har bir xalq tilida diniy tushunchalarni ifodalovchi maxsus leksik qatlam mavjud bo'lib, u jamiyatning dunyoqarashi va e'tiqodiy qarashlari bilan chambarchas bog'liq. Diniy leksika tilning semantik tizimida alohida o'rin egallaydi va turli kommunikativ vaziyatlarda faol qo'llanadi.

O'zbek tilidagi diniy leksika asosan islom dini bilan bog'liq birliklardan tashkil topgan bo'lsa-da, xristianlik va buddizmga oid terminlar ham ilmiy, tarixiy hamda madaniy matnlarda uchraydi. Ushbu birliklar nafaqat diniy tushunchalarni ifodalaydi, balki xalqning ma'naviy hayoti, axloqiy me'yorlari va madaniy qadriyatlarini ham aks ettiradi. Rahimov, Umurqulov va Eshonqulova (2003) ta'kidlaganidek, til leksikasi jamiyat hayotidagi barcha o'zgarishlarni o'zida mujassamlashtiruvchi dinamik tizim hisoblanadi.

Diniy terminlarning qo'llanish doirasi badiiy adabiyot, ilmiy tadqiqotlar va kundalik muloqot kabi turli nutq uslublari qamrab oladi. Crystal (2008) til birliklarining funksional xususiyatlari ularning qo'llanish muhiti bilan bog'liq ekanligini qayd etadi. Shu sababli diniy leksikaning uslubiy xususiyatlarini o'rganish tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi islom, xristianlik va buddizmga oid diniy so'zlarning badiiy, ilmiy va kundalik so'zlashuvdagi qo'llanishini tahlil qilish hamda ularning semantik va funksional xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Metodologiya. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va semantik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida badiiy adabiyot namunalari, ilmiy maqolalar, lug'atlar va kundalik nutq birliklari tanlab olindi.

Diniy leksika quyidagi uch guruhga ajratildi:

1. Islom diniga oid terminlar;
2. Xristianlik diniga oid terminlar;
3. Buddizm diniga oid terminlar.

Har bir guruhdagi birliklarning ma'no xususiyatlari, uslubiy vazifalari va kommunikativ funksiyalari qiyosiy ravishda o'rganildi. Shuningdek, diniy terminlarning kontekstga bog'liq semantik o'zgarishlari ham tahlil qilindi.

Natijalar. Diniy leksikaning badiiy uslubdagi qo'llanishi. Badiiy adabiyotda diniy leksika obraz yaratish, tarixiy muhitni tasvirlash va muallif g'oyasini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Islomiy leksikaga mansub "namoz", "masjid", "taqvo", "duo", "halol", "savob" kabi birliklar qahramonlarning ma'naviy dunyosini ochib berishga xizmat qiladi.

Xakimov (2026) "Boburnoma"dagi diniy leksikani tahlil qilar ekan, diniy birliklar tarixiy voqealar va madaniy muhitni tasvirlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [3:18-b.]. Tadqiqotchining fikricha, diniy terminlar matnda nafaqat diniy mazmunni, balki davrning ijtimoiy-madaniy manzarasini ham aks ettiradi.

Xristianlikka oid "cherkov", "Bibliya", "rohib", "ibodat" kabi so'zlar tarixiy va tarjima asarlarida keng qo'llanadi. Ushbu birliklar boshqa madaniyat vakillarining dunyoqarashini tasvirlash imkonini beradi.

Buddizmga oid "karma", "meditatsiya", "Budda" kabi birliklar esa ko'proq falsafiy va psixologik mazmundagi asarlarda uchraydi. Bunday terminlar insonning ichki kechinmalari va ruhiy kamolotini ifodalashda qo'llanadi.

Diniy leksikaning ilmiy uslubdagi qo'llanishi. Ilmiy uslubda diniy so'zlar terminologik vazifani bajaradi. Ularning asosiy xususiyati aniqlik va bir ma'nolilikdir.

Masalan, islom diniga oid: hadis, fiqh, tafsir, shariat, avliyo, mo'min, solih, imom, so'fiy; xristianlikka oid: Papa, cherkov, monastir, ruhoni, rohib, Injil; buddizmga oid: karma, kaliso, kohin, budxona, Veda.

Xakimov va Musawwir (2025) diniy terminlar madaniy identifikatsiya va diniy tafakkurning lingvistik ifodasi sifatida muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etadilar. Ilmiy matnlarda ushbu terminlar hissiy bo'yoqsiz, aniq va izchil ma'noda qo'llanadi [3:28-b.].

Diniy tadqiqotlar, tarix, falsafa va madaniyatshunoslik sohalarida diniy leksikaning terminologik salohiyati ayniqsa muhim hisoblanadi.

Diniy leksikaning kundalik so'zlashuvdagi qo'llanishi. Kundalik nutqda diniy birliklar ko'pincha pragmatik va emotsional vazifalarni bajaradi. Masalan: *inshaalloh*; *Xudo xohlasa*; *shukr*; *savob bo'ladi*; *gunoh bo'ladi*.

Bu kabi birliklar diniy mazmundan tashqari axloqiy va madaniy ma'nolarni ham ifodalaydi. Ko'plab hollarda ular insonlarning bir-biriga bo'lgan munosabatlarini tartibga soluvchi kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Xristian madaniyatida "God bless you" yoki "Oh my God" kabi ifodalar keng tarqalgan bo'lsa, buddizmga oid "karma" so'zi kundalik muloqotda "har qanday harakatning oqibati mavjud" degan ma'noda ishlatiladi.

Yule (2020) nutq jarayonida so'z ma'nosining kontekstga bog'liq ravishda kengayishi yoki o'zgarishi tabiiy hodisa ekanligini ta'kidlaydi [4:45-b.]. Diniy leksika ham ushbu jarayonning yorqin namunasidir.

Muhokama. Tahlil natijalari diniy leksikaning funksional, semantik va pragmatik jihatdan ko'p qirrali til hodisasi ekanligini ko'rsatadi. Bunday birliklarning mazmuni va bajaradigan vazifasi, avvalo, ular qo'llanayotgan nutq uslubi, kommunikativ vaziyat hamda matnning umumiy maqsadiga bog'liq. Shu jihatdan diniy leksikani faqat muayyan diniy tushunchalarni nomlovchi terminlar majmui sifatida emas, balki tarixiy, madaniy va ijtimoiy axborotni ifodalash imkoniyatiga ega bo'lgan leksik qatlam sifatida o'rganish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotda ko'rib chiqilgan badiiy, ilmiy va kundalik nutq namunalari ayni bir diniy birlik turli kontekstlarda turlicha funksional yuklama kasb etishi

mumkinligini ko'rsatadi.

Badiiy uslubda diniy birliklar, eng avvalo, estetik va ekspressiv vazifalarni bajaradi. Ular qahramonlarning dunyoqarashi, ma'naviy-ruhiy holati, yashayotgan ijtimoiy muhiti va tarixiy davr xususiyatlarini tasvirlashga xizmat qiladi. Diniy leksikadan foydalanish badiiy matnda muayyan davrga xos madaniy fonni yaratish, personaj nutqini individuallashtirish va voqealar sodir bo'layotgan muhitni aniqroq tasvirlash imkonini beradi. Masalan, tarixiy mazmundagi asarlarda "masjid", "namoz", "duo", "imom", "rohib", "cherkov" kabi birliklarning qo'llanishi faqat diniy tushunchani ifodalash bilan cheklanmay, asar tasvirlayotgan makon va zamon haqidagi qo'shimcha madaniy axborotni ham yetkazadi. Shu sababli badiiy matndagi diniy terminning vazifasini uning lug'aviy ma'nosi bilangina emas, balki kontekstual va uslubiy vazifalari bilan birgalikda tahlil qilish zarur.

Xakimovning (2026) tadqiqotida ham diniy leksikaning badiiy matndagi funksional imkoniyatlari keng ekanligi qayd etiladi. Xususan, tarixiy asarlarda bunday birliklar davrning ijtimoiy-madaniy manzarasini yorituvchi vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat diniy leksikaning badiiy matnda nominativ vazifadan tashqari, tarixiy va madaniy axborotni uzatish funksiyasini ham bajarishini ko'rsatadi. Bunda muallifning diniy tushunchaga munosabatidan ko'ra, mazkur birlikning badiiy matn tarkibidagi semantik va stilistik vazifasini aniqlash lingvistik tahlil uchun muhimdir.

Ilmiy uslubda esa diniy leksikaning funksional xususiyati sezilarli darajada o'zgaradi. Bu uslubda diniy birliklar ko'proq terminologik tizimning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lib, ularning asosiy vazifasi muayyan tushuncha, hodisa yoki tarixiy-madaniy kategoriyani aniq nomlashdan iborat bo'ladi. Shu sababli ilmiy matnda diniy terminlarni hissiy-ekspressiv bo'yoqlardan imkon qadar xoli va aniq mazmunda qo'llash talab etiladi. Dinshunoslik, tilshunoslik, tarix, falsafa, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslikka oid tadqiqotlarda diniy terminlar ilmiy tushunchalarni belgilash va tasniflash vositasi sifatida xizmat qiladi. Crystal (2008) terminlarning ilmiy kommunikatsiyadagi o'rni bilimlarni aniq ifodalash, tizimlashtirish va mutaxassislar o'rtasida uzatish bilan bog'liq ekanligini qayd etadi [1:55-b.]. Shu nuqtayi nazardan diniy leksikani ilmiy matnda qo'llashda terminologik aniqlik, kontekstga muvofiqlik va bir ma'nolilik muhim mezonlardan hisoblanadi.

Ilmiy uslubdagi yana bir muhim jihat — turli diniy an'analarga oid terminlarning chegaralarini aniq belgilash zaruratidir. Biror tushunchaning bir necha diniy yoki falsafiy an'analarda uchrashi uning barcha kontekstlarda bir xil semantik xususiyatga ega ekanligini anglatmaydi. Shuning uchun terminlarni muayyan din yoki madaniyat bilan bog'lashda ularning kelib chiqishi, tarixiy qo'llanishi va zamonaviy ma'nosi hisobga olinishi kerak. Bunday yondashuv ilmiy matnda noto'g'ri umumlashtirishlarning oldini olish hamda diniy terminologiyani neytral tarzda tavsiflashga imkon beradi.

Kundalik nutqda diniy so'zlarning semantik va pragmatik imkoniyatlari yanada kengroq namoyon bo'ladi. Ayrim diniy kelib chiqishga ega birliklar kundalik muloqot jarayonida o'zining dastlabki terminologik ma'nosidan tashqari tilak, munosabat, baholash, tasdiqlash, hayratlanish, umid yoki ogohlantirish kabi pragmatik vazifalarni ham bajarishi mumkin. Masalan, "inshaalloh", "Xudo xohlasa", "shukr", "savob bo'ladi", "gunoh bo'ladi" kabi birliklar turli nutq vaziyatlarida kommunikativ maqsadga qarab qo'llanadi. Bu birliklarni tahlil qilishda ularning diniy mazmuni bilan bir qatorda, kundalik muloqotdagi pragmatik vazifasini ham hisobga olish zarur. Chunki ayrim vaziyatlarda bunday ifodalar bevosita diniy fikr bildirishdan ko'ra, nutq odati yoki ijtimoiy-madaniy muloqot vositasi sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Rahimov va boshqalar (2003) leksik birliklarning jamiyat hayoti bilan uzviy bog'liqligi ularning semantik taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydilar [2:33-b.]. Mazkur fikr diniy kelib chiqishga ega so'zlarning kundalik nutqda kuzatiladigan semantik o'zgarishlarini tushuntirishda ham ahamiyatlidir. Til birliklari uzoq vaqt davomida faol qo'llanilishi natijasida ularning ma'no doirasi kengayishi, torayishi yoki qo'shimcha pragmatik ma'no kasb etishi mumkin. Natijada dastlab muayyan diniy kontekstga xos bo'lgan ayrim so'z va iboralar umumiy nutqiy birlik sifatida ham ishlatila boshlaydi.

Badiiy, ilmiy va kundalik nutqdagi qo'llanishlarni qiyoslash diniy leksikaning funksiyasi uslubga qarab sezilarli ravishda o'zgarishini ko'rsatadi. Badiiy matnda uning ekspressiv va obraz yaratuvchi xususiyati ustun bo'lsa, ilmiy matnda nominativ va terminologik funksiyasi yetakchilik qiladi. Kundalik muloqotda esa pragmatik va ijtimoiy-kommunikativ vazifalar faolroq namoyon bo'ladi. Demak, diniy birlikning ma'nosini to'liq anglash uchun uning lug'aviy ta'rifini aniqlashning o'zi yetarli emas; qo'llanish vaziyati, nutq ishtirokchilari, matn turi va kommunikativ maqsad ham hisobga olinishi lozim.

Xulosa. Tadqiqot natijalari islom, xristianlik va buddizmga oid diniy so'zlarning turli nutq uslublarida o'ziga xos funksiyalarni bajarishini ko'rsatdi. Badiiy uslubda ular obrazlilik va estetik ta'sirchanlikni kuchaytiradi, ilmiy uslubda terminologik aniqlikni ta'minlaydi, kundalik so'zlashuvda esa madaniy va axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Diniy leksika tilning muhim semantik qatlamlaridan biri bo'lib, uning o'rganilishi til, madaniyat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Kelgusida korpus lingvistikasi asosida diniy terminlarning qo'llanish chastotasi va semantik taraqqiyotini tadqiq etish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
2. Rahimov S., Umurqulov B., Eshonqulova A. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent, 2003.
3. Xakimov D. "Boburnoma"da diniy leksikaning leksik-semantik va funksional xususiyatlari // *Conferences. TSUULL*. – 2026. – DOI: 10.52773/tsuull.conf2026/QMLC8279.
4. Yule G. *The Study of Language*. 7th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
5. Yuldashevich X. D., Musawwir M. Diniy leksikaning lingvistik va madaniy xususiyatlari // *Multidisciplinary and Scientific Research Journal*. – 2025.